

PO DOBRÉM, NEBO PO ZLÉM?

Trest je špatná výchovná metoda! Tento názor je dnes velmi rozšířený. Příručky o výchově dětí před tresty varují: působí víc škody než užítku, ponižují dítě, poškozují vztah mezi dítětem a vychovatelem atd. A tělesné tresty? To už je vůbec barbarství, možná i u nás bude brzy plácnutí přes dětský zadek kvalifikováno jako porušení zákona.

Text: Pavel Řičan

Dogmatické, paušální zavrhování trestů – to je omyl módních reformátorů pedagogiky, který nemá oporu ani v historické autoritě Komenického, ani v názorech našeho moderního psychologického klasika, profesora Matějčka. (Název tohoto článku kopíruje titul jeho nejúspěšnější populární knížky,

kteřá s tresty ve výchově počítá a ze které v tomto článku vděčně čerpám.)

Pravda ovšem je, že v rodinné i školní výchově páchá užívání trestů obrovské škody. Dále je pravda, že trest je až ten poslední prostředek, ke kterému se dobrý vychovatel, ať učitel, či rodič, uchyluje. A konečně je pravda, že správně

netrestat je umění, kterému je třeba se učit.

Umění trestat se učíme většinou bez teorie, podobně jako umění výchovy vůbec. Čerpáme přitom ze zkušeností s tím, jak jsme sami byli trestáni jako děti, i když se samozřejmě snažíme neopakovat výchovné chyby svých rodičů. (Někdy pak tu snahu „dělat to jinak, líp než oni,“ přezněme do druhého extrému.) A nejlepší učitel umění výchovy je život s dětmi, pokud je máme doopravdy rádi, věnujeme jim čas a jsme ochotni se učit, a to i z vlastních chyb. Přesto však může být užitečné projít si následující zásady. Pomohou nám lépe porozumět tomu, co děláme, a snad v nich najdeme i něco nového.

1. Trest musí být srozumitelný. Dítě musí vědět, za který svůj konkrétní čin (nebo nečin) je trestáno. Jinak mu zbytečně ubližujeme a poškozujeme vzájemný vztah.

2. Trestání má mít předem daná pravidla. Dítě má vědět, jaké jsou jeho povinnosti, co má dělat, a naopak co „se nesmí,“ a také jaké tresty budou následovat, když z daného řádu vybočí. V některých rodinách je takový systém vypracován velmi podrobně, jak to doporučuje knížka Chytrá výchova od Američana L. Koeniga. Rodiče sestaví seznam toho, co se musí a co se nesmí, a na zvláštní tabulce (ta se obnovuje každý den, u větších dětí každý týden) se zaznamenávají prohřešky. Za několik prvních prohřešků přijde varování, za ty další sankce. Sankce spočívají u Koenigů v zákazu oblíbených činností, a to v pevně stanoveném pořadí, např. zákaz pozvat si domů kamaráda, zákaz televize, zákaz internetu, zákaz jízdy na kole apod. Za mimořádné, nepředvídané prohřešky může ovšem následovat trest „mimo systém.“ Zdá se to trochu „přeorganizované“, ale princip lze doporučit.

3. Spravedlivost v očích dítěte. Když chceme dítě potrestat za to, že nesplnilo určitý úkol, musíme si být jisti, že na něj stačilo svými schopnostmi, ke kterým patří i schopnost sebekontroly. Nespravedlivý je také trest za chování, jehož špatnost dítě nechápe: např. předškolní dítě neodlišuje ještě lež od pravdy a nevidí nic špatného na tom, že nám povídá nějaký svůj výmysl. A což když plácnete dítě za použití sprostého slova, které slyšelo z vašich úst?

4. Přiměřená přísnost. Rodiče mívají sklon trestat nepřiměřeně přísné chování, kterým se dítě vymyká jejich kontrole. Když si třeba šestiletý školák „dovolí“ rodičům zalhat, následuje „spravedlivé rozhořčení“ – nikoli proto, že by tou lží někomu ublížil nebo že by způsobil nějakou zvláštní škodu, ale prostě proto, že už mu „nevidíme do duše“, že nad ním ztrácíme část své moci.

Příliš silný trest vede dítě k útlumu, k pasivitě až apatii, kdy „už je mu všechno jedno“, anebo ke vzpouře, vzpoura, touse po pomstě. To jsou dvě varianty, se kterými končívají bezradní rodiče u poradenského psychologa.

5. Správné načasování. Výzkumy v laboratorii dokázaly, že jestliže chceme, aby se určité chování pokusného zvířete neopakovalo, tak „trest“ v podobě nepříjemného zvuku nebo elektrické ranky má přijít co nejdříve po takovém chování. (Známe to ostatně i z „výchovy“ našich domácích mazlíčků.) U malých dětí platí totéž. Přísné okříknutí nebo jiný trest má následovat pokud možno ihned. Jakýkoli odklad snižuje účinnost trestu. A že je nesmysl trestat za chování, které si dítě už ani nepamatuje, to dá rozum (a naše zásada č. 1). U starších dětí může ovšem odklad trestu (např. „až přijde táta!“) znamenat trest navíc, protože čekání na to, co přijde, s sebou nese trýznivý strach. Někdy je to možná na místě, ale pozor, abychom takovou přísnost nepřehnali (viz bod 4).

6. Respektovat individualitu dítěte! Jiné dítě stačí zvýšit hlas a rozplácě se, jiné je psychicky robustnější a snese – i vyžaduje – razantnější přístup, např. jadrné vynadání. Odposlech rodičovské „moudrosti:“ Občas se na něj musí houknout!

7. Respektovat vývojové výkyvy a stav dítěte. Rodiče rozčiluje, když dítě, které bylo dosud klidné a ukázněné, najednou začne „zlobit,“ případně dělat chyby z nepozornosti. Typické je to u chlapců přibližně ve čtyřech letech, a znovu kolem čtrnáctého roku, možná za to může zvýšená hladina testosteronu v krvi. Příčinou zhoršeného chování může ovšem být i počínající nemoc. Někdy by bylo na místě – radí Matějček – odložit rákosku a vzít teploměr!

8. Reflektovat vlastní motivy a city. „Je to jenom dítě“ – ale jak nás dokáže „vytočit“, naštvat, urazit, zklamat! Neradí si to přiznávat, často si to vůbec neuvědomíme – a výsledkem bývá spíš pomsta než uvážený trest.

9. Dobře trestat může jen ten, kdo miluje. Dítě musí cítit, že trestáme neradi, že nám je smutno z toho, že svým prohřeškem porušilo vzájemný vztah, že se postavilo na stranu toho horšího, co v něm je. A zvláštní věc: Kde jsou citové vztahy v pořádku, tam se dítěti potrestáním uleví od pocitu viny, který mělo, protože dobře vědělo, že jedná špatně.

10. Myslet na odpuštění. Pozor, odpustit neznamená promítnout! Trest promineme tehdy, když zjistíme, že jsme ho uložili nespravedlivě, třeba omylem (např. domácí vězení), to se navíc ještě omluvíme. Zatímco odpuštění znamená, že „už se nezlíbíme“, že – řečeno metaforou spíše materskou – „naučí se znovu otevřená“, a to i když trest prominut není, zůstává v platnosti.

Autor je emeritním badatelem Psychologického ústavu AV ČR a učitelem Univerzity Karlovy v Praze na konci kariéry, nyní především křesťanským publicistou a laickým kazatelem <http://www.pavelrican.cz/>

SERIÁL JAZYKOVÝCH FEJETONŮ PAVLY LOUCKÉ

HRA S ČASEM

Na čas se zastavíme, sedneme si do trávy a budeme si povídat. O čem? O vnímání času. Vynecháme čas jako mluvnickou kategorii – čas přítomný, minulý atd. – a obrátíme pozornost k základnímu významu tohoto slova.

Nezávisle na nás plyne čas v denních, měsíčních i ročních cyklech. Nejprve si asi lidé všimli, že se víceméně pravidelně střídá světlo a tma, ale pozor, abychom takovou přísnost nepřehnali (viz bod 4).

6. Respektovat individualitu dítěte! Jiné dítě stačí zvýšit hlas a rozplácě se, jiné je psychicky robustnější a snese – i vyžaduje – razantnější přístup, např. jadrné vynadání. Odposlech rodičovské „moudrosti:“ Občas se na něj musí houknout!

7. Respektovat vývojové výkyvy a stav dítěte. Rodiče rozčiluje, když dítě, které bylo dosud klidné a ukázněné, najednou začne „zlobit,“ případně dělat chyby z nepozornosti. Typické je to u chlapců přibližně ve čtyřech letech, a znovu kolem čtrnáctého roku, možná za to může zvýšená hladina testosteronu v krvi. Příčinou zhoršeného chování může ovšem být i počínající nemoc. Někdy by bylo na místě – radí Matějček – odložit rákosku a vzít teploměr!

8. Reflektovat vlastní motivy a city. „Je to jenom dítě“ – ale jak nás dokáže „vytočit“, naštvat, urazit, zklamat! Neradí si to přiznávat, často si to vůbec neuvědomíme – a výsledkem bývá spíš pomsta než uvážený trest.

9. Dobře trestat může jen ten, kdo miluje. Dítě musí cítit, že trestáme neradi, že nám je smutno z toho, že svým prohřeškem porušilo vzájemný vztah, že se postavilo na stranu toho horšího, co v něm je. A zvláštní věc: Kde jsou citové vztahy v pořádku, tam se dítěti potrestáním uleví od pocitu viny, který mělo, protože dobře vědělo, že jedná špatně.

starší nález, mladší doba kamenná přišla až po starší době kamenné, ačkoli Země byla ve starší době kamenné mladší než v mladší době kamenné. Záleží na tom, co k čemu vztahujeme.

Slovo čas u starých Slovanů nejdřív označovalo běh času obecně, a nikoli konkrétní dobu. Podle jedné z teorií se odvozuje od velmi starého slova časati – spěchat. Ve staročestíně slovo čas označovalo chvíli, hodinu (v chorvatštině a ruštině to tak zůstalo). V nově češtině je synonymem času doba, slovo, které se nejspíš odvíjí od indoevropského kořene dhabh (= vhodný). Původně tedy asi šlo o dobu k něčemu vhodnou.

Slovo hodina se odvíjí od hod, tj. svátek, který je hodný (vhodný, příjemný), a proto se při něm hoduje. Původně byla hodina ta hodná (vhodná)

chvilě pro oslavu, pak se ale „významově hodiny“ pro vhodnou chvíli i v některých Slovanů předběhly a u jiných zpzdily. Zatímco Čechům a Slovákům dnes trvá hodina čtyřřadvacetinu dne, jižním Slovanům trvá hodina od konkrétního význačného bodu až do jeho návratu, tedy rok. České slovo rok se odvíjí od rekti – říci, což je dohodnuto (stanovit lhůtu). Zkrátka názor na to, co je hodné (patřičné) a k čemu vhodné (užitečné), se odjakživa lišil.

Při čekání se čas vleče, jiný čas utíká. Říkám, že nemám čas, ale někdy čas mařím. Pro někoho čas jsou peníze, pro dalšího počasí, občas i nečas. Časy se mění, ale proti zubu času jsme bezmocní. Na zlaté časy někdo čeká, někdo ne. Všechno má svůj čas. A na počátku veškerého vnímání času bylo světlo, umožňující člověku sběr bylin a lov. Celý svět je (alespoň z hlediska etymologie) osvětleným místem pro život (opakem tmy před narozením a po smrti).

A na závěr slíbená hádanka. „Unavený úředník si stěžuje šéfovi: pracuji 24 hodin denně, a když to stejně nestihnou, dodělávám to v noci.“ Otázka zní: Není v příběhu jazyková chyba? Kdo si není jist, nechť se vrátí na začátek textu.

Nechci vás připravit o čas. Jistě jste už přišli na to, že každý kalendářní den má jeden den a jednu noc. Oba významy jsou v pořádku, ale nelze je zamatat do jednoho klubička.

Autorka je bohemistkou a slavistkou.

Foto: Eva Hůdlíková